18. Евтух В.Б., Суглобин С.И., Самборская Я.Э. Немцы в Украине: статус, этничность, миграционные установки. – К.: 1993. – 23 с.

19. World population to 2300 // United Nations, N-Y. – 2004. – 1 p.

20. Малиновська О.А. Шляхи подолання демографічних загроз: європейські практики / О.А. Малиновська // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – К., 2010. – № 3. – 244 с.

21. World population to 2300 // United Nations, N-Y. – 2004. – 1 p.

22. Вінниченко О. Украинцам надо привыкать к увеличению числа иностранцев. − [Електрон. ресурс] / О. Вінниченко. – Режим доступу: http://biz.liga.net/interview/EI100051.html.

ОМЕЛЯН С. Б.,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
(Ужгородський національний університет)

УДК 340.131.5

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ У ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ МОДЕЛЛЮ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

У статті здійснено аналіз проблеми шляхів забезпечення незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах із європейською моделлю конституційного контролю. Гарантії та засоби забезпечення незалежності конституційного правосуддя у державах із європейською моделлю конституційного контролю, зокрема Австрії, Бельгії, ФРН, Франції, Італії, Хорватії, Болгарії, Польщі та інших, є специфічними відносно гарантій незалежності загальних судів та їх членів, передбачаються в конституціях та спеціальному законодавстві, та реалізуються по-різному.

Ключові слова: *європейська модель конституційного контролю, конституційне правосуддя, принцип незалежності, гарантії, засоби, демократичні держави.*

В статье проведен анализ проблемы путей обеспечения независимости конституционного правосудия в демократических государствах с европейской моделью конституционного контроля. Гарантии и средства обеспечения независимости конституционного правосудия в государствах с европейской моделью конституционного контроля, в частности Австрии, Бельгии, ФРГ, Франции, Италии, Хорватии, Болгарии, Польши и других, являются специфическими относительно гарантий независимости общих судов, а также их членов, предусматриваются в конституциях и специальном законодательстве, и реализируются по-разному.

Ключевые слова: *европейская модель конституционного контроля, конституционное правосудие, принцип независимости, гарантии, средства, демократические государства.*

The article analyzes problem of existing ways of ensuring independence of constitutional justice in democratic countries of European model of constitutional control. Guarantees and means of ensuring independence constitutional justice in countries with European model of constitutional control, particularly Austria, Belgium, Germany, France, Italy, Croatia, Bulgaria, Poland and others, are specific regarding guarantees of independence general courts and their members, provided in Constitution and special legislation and are implemented differently.

Key words: *European model of constitutional control, constitutional justice, principle of independence, guarantees, means, democracies.*

Вступ. Незалежне правосуддя – загальновизнаний принцип і водночас мета, якої здавна прагнуло досягти будь-яке розвинене суспільство, але часто залишається недосяжною цінністю й на сучасному етапі суспільного розвитку. У складний для України період кризи, реформування, здійснення спроб перелаштуватися на європейський напрямок розвитку та зберегти власну незалежність, проблема забезпечення незалежного правосуддя, зокрема конституційного правосуддя – як завдання єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, постає сьогодні особливо гостро. З огляду на це, а також на відсутність комплексних наукових досліджень у даній сфері, необхідно звернутися до досвіду пошуків засобів забезпечення незалежності конституційного правосуддя найбільш близькими для нашого правороузуміння демократіями – державами із європейською моделлю конституційного контролю, на прикладі і подобі яких створювався Конституційний Суд України, здійснення конституційного правосуддя в яких є достатньо успішним, а рівень його незалежності максимально високим. Тому досвід таких країн обґрунтовано є практично застосовним для українських правових реалій та може виявитись надзвичайно цінним при здійсненні спроб убезпечити від впливу різноманітних небажаних факторів та вдосконалити конституційне правосуддя в Україні.

Постановка завдання. Здійснити аналіз проблеми шляхів забезпечення незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах із європейською моделлю конституційного контролю.

Результати дослідження. Гарантії та засоби забезпечення незалежності конституційного правосуддя у державах із європейською моделлю конституційного контролю, а зокрема Австрії, Бельгії, ФРН, Франції, Італії, Хорватії, Болгарії, Польщі та інших, є специфічними відносно гарантій незалежності суддів загальних судів, передбачаються в конституціях та спеціальному законодавстві, та реалізуються по-різному.

Перш за все, для забезпечення незалежності конституційного правосуддя слід запровадити оптимальний порядок формування органів, які уповноважені його здійснювати, тобто органів конституційної юстиції.

І.Г. Алексєєнко під поняттям «порядок формування Конституційного суду» розуміє дії органів, що беруть участь у формуванні суду; процедуру, тобто послідовність дій зазначених органів; норми кворуму в процесі формування складу суду; вимоги, висунуті до кандидатів на посади суддів Конституційного суду (Ради); організаційно-правові форми діяльності та ін. [7, с. 8].

Т.О. Цимбалистий виділяє три способи формування конституційних судів:

– рішення щодо персонального складу Конституційного суду приймається автономно органами, що представляють три гілки влади (Болгарія, Грузія, Італія, Молдова, Україна);

– обрання суддів Конституційного суду здійснюється автономно органами законодавчої і виконавчої гілок влади (Австрія, Румунія, Чехія);

– формування Конституційного суду здійснюється за участю і у взаємодії різних гілок влади. При цьому остаточне рішення щодо кандидатур на посади суддів Конституційного суду приймається або винятково органом законодавчої влади (Естонія, Литва, Німеччина, Польща, Угорщина), або лише главою держави (Данія, Туреччина). Проте в обох випадках

відповідні органи приймають рішення на основі подань (пропозицій), що вносяться главою держави чи органами, що представляють інші гілки влади. Іншим варіантом взаємодії у формуванні органу конституційної юстиції є затвердження суддів, обраних парламентом, президентом держави [11, с. 124].

При цьому, у Бельгії всіх 12 суддів Конституційного суду призначає монарх, хоча не слід забувати про формальність його влади – фактично роль монарха як глави держави обмежена представницькими функціями [8, с. 47–48].

Винятком можна вважати й процедуру призначення суддів Конституційного суду у Великому Герцогстві Люксембург, де монарх пожиттєво за спільною рекомендацією Верховного та Адміністративного суду призначає п'ять суддів. Також до складу Конституційного суду входять голова Верховного суду, голова адміністративного суду та два радники касаційного суду [1]. Таким чином, майже половина складу Конституційного суду у Люксембурзі отримує свої повноваження за посадою в інших судових органах Герцогства.

Отже, у аналізованих державах способи формування органів конституційної юстиції є достатньо різними, проте кожний із них є результатом спроб віднайти такий механізм, за допомогою якого вплив на конституційні суди інших органів влади чи посадових осіб був би виключеним, або хоча б мінімізованим.

Оскільки механізм формування Конституційного суду передбачає чітко визначені критерії і вимоги до кандидатів у члени органів конституційного правосуддя, то ця проблема досліджується в двох основних аспектах: по-перше, в контексті питань про компетентність кандидата в члени Конституційного суду (Ради) (це вимога щодо високого рівня юридичної освіти і тривалого стажу фахової діяльності); по-друге, у частині засад, що стосуються несумісності мандата судді з іншим мандатом [6, с. 1].

У контексті першого аспекту, перш за все, варто згадати про незвичну для нас, але перевірену на практиці демократичних держав вимогу про обов'язковість призначення частини складу органів конституційної юстиції з числа суддів найвищих судових органів (Австрія, ФРН, Італія, Іспанія, Португалія та ін.).

Наприклад, Закон про Федеральний Конституційний суд ФРН вимагає від кандидата на посаду судді стажу роботи «не менше 3 років в одному із найвищих судів Федерації». Половина суддів (6 із 12) арбітражного суду Бельгії до свого призначення повинні мати не менше 5 років досвіду роботи старших суддів найвищих судів (касаційного, апеляційного тощо). Професійні судді становлять третину Конституційних судів Італії, Болгарії, Латвії, Молдови [10].

Крім того, досягнення певного віку та громадянство є також важливим критерієм для відбору кандидатів на посаду в органі конституційної юстиції, що безпосередньо стосується незалежності у діяльності майбутнього його члена. Проте, чи не найважливішою вимогою до кандидатів на посади у досліджувані органи є наявність юридичної освіти та відповідного стажу роботи у галузі права.

Наприклад, у п. 3 ст. 84 Конституції Чеської Республіки 1992 р. встановлено, що «будь-який громадянин, що має право бути обраним до сенату, має вищу юридичну освіту та принаймні десятирічний стаж юридичної роботи, може бути призначений суддею Конституційного суду», у п. 2 ст. 159 Конституції Королівства Іспанія 1978 р. зазначено, що «члени Конституційного суду призначаються з числа суддів і прокурорів, професорів університету, державних службовців і адвокатів. Усі вони повинні бути загальновизнаними компетентними юристами, які мають стаж юридичної роботи не менший, ніж п'ятнадцять років» [9, с. 240].

В Італії не існує чітко законодавчо визначеної максимальної або мінімальної вікової межі для набуття статусу судді Конституційного суду, але особливе значення має наявна вимога про належність до вищої категорії суддівського корпусу, наявність високої академічної кваліфікації та/або тривалий професійний досвід. Судді, як правило, призначаються в Конституційний суд після досягнення п'ятдесяти років [6].

Також до вказаної групи вимог належить вимога про наявність високих моральних якостей та бездоганної репутації. Наприклад, у ч. 3 ст. 103 Конституції Литовської Респу-

бліки 1992 р. встановлено, що «суддями Конституційного суду можуть призначатися громадяни Литовської Республіки, які мають бездоганну репутацію...», у п. 3 ст. 147 Конституції Республіки Болгарія 1991 р. зазначено, що «суддями Конституційного Суду обираються юристи з високими професійними і моральними якостями...» [9, с. 241].

У Хорватії особа, яка отримала ступінь доктора в галузі юридичної науки і відповідає іншим вимогам, може бути обрана суддею Конституційного суду, якщо має принаймні 12-річний досвід в юридичній професії.

В окремих державах встановлюються й додаткові вимоги: у Бельгії із тринадцяти суддів Конституційного суду шість повинні належати до голландської мовної групи, шість − до французької. Один із суддів повинен мати достатні знання німецької мови. При цьому кожна мовна група повинна включати трьох суддів з юридичною освітою (наприклад, професор права у бельгійському університеті) і трьох суддів, які мають принаймні п'ятирічний досвід роботи в парламенті [4].

Щодо другого аспекту − принципу несумісності, то він фактично вводиться з метою сприяння незалежності суддів під час здійснення ними правосуддя.

У ч. 1 ст. 123 Конституції Республіки Хорватія зазначається: «Судді Конституційного суду Республіки Хорватія не можуть займати ніяку іншу публічну або професійну посаду» [5].

Проте, наприклад, в Австрії така вимога відсутня: члени Конституційного суду після призначення можуть продовжувати виконувати свою колишню роботу або навіть бути членами інших судових органів. Справа в тому, що Конституційний суд працює сесійно, по 4 сесії на рік, тривалістю 3 тижні.

З урахуванням характеру внутрішньої організації виділяються три різновиди органів конституційного правосуддя [7, с. 8]:

1) такі, що мають просту організацію своєї внутрішньої структури, організаційно-правовою формою їх роботи є загальні засідання членів Конституційного суду у повному складі або в складі, визначеному законом (Італія і Австрія);

2) такі, що мають складну внутрішню структуру і реалізують свої функції не лише через загальні або пленарні засідання, але і в інших організаційно-правових формах (ФРН, Україна);

3) Конституційна Рада Франції, що займає проміжне положення не лише між виділеними нами двома моделями організаційно-правової форми діяльності органів конституційного правосуддя, але й має певну середину між судами й органами адміністративного нагляду, що характеризує її як квазісудове утворення.

Окрім специфіки внутрішнього устрою, структуру Конституційних судів характеризує інститут доповідача Конституційного суду, якому, залежно від його статусу, надається важливе значення не лише в процесі, але і як основній ланці його структурної організації.

Як свідчить європейський досвід, особливо важливого значення для функціонування органів конституційної юстиції як незалежної, автономної гілки влади має правовий статус членів органів судового конституційного правосуддя та гарантії цього статусу.

У зарубіжному законодавстві спеціально виділені на рівні загальних положень ті, що вочевидь можна розглядати як настанови-принципи, − норми про незалежність органів конституційного правосуддя і суддів Конституційних судів. З конституційних положень деяких європейських держав, до прикладу Хорватії та Болгарії, можна зробити висновок про те, що правовий статус суддів Конституційних судів практично прирівнюється до правового статусу депутатів парламенту, що свідчить про усвідомлення важливості та акцентуванні уваги на престижності посад суддів органів конституційного правосуддя. Крім того, чільне місце серед гарантій правового статусу членів органів конституційного правосуддя належить нормам про їх недоторканість та незмінюваність.

У ч. 2 ст. 123 Конституції Хорватії міститься така норма про особливий статус посадової особи органу конституційної юстиції: «судді Конституційного суду Республіки Хорватія, так само як і депутати Хорватського державного сабору, володіють імунітетом» [5].

Суддя Конституційного трибуналу Польщі без попередньої згоди Конституційного трибуналу не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, а також позбав-

лений свободи. «Суддя не може бути затриманий чи заарештований, за винятком випадку затримання його на місці вчинення злочину, якщо його затримання необхідне для забезпечення правильного ходу розслідування. Про затримання невідкладно повідомляється Голова Конституційного трибуналу, який уповноважений видати розпорядження про негайне звільнення затриманого судді» [2].

Зазвичай конституції встановлюють строки повноважень та деякі із них вікові межі суддів Конституційних судів, які становлять: у Португалії − 6; Словаччині − 7; Хорватії − 8; Болгарії, Іспанії, Італії, Литві, Македонії, Польщі, Сербії, Словенії, Угорщині, Україні, Франції, Чорногорії − 9; Грузії, Латвії, Чехії − 10; Німеччині, Словаччині − 12. При цьому повторне обрання (призначення) до органу конституційного контролю, як правило, заборонено [9, с. 241]. Проте у Бельгії судді призначаються монархом довічно [4].

У ч. 3 ст. 4 Закону «Про Федеральний Конституційний суд ФРН» передбачено граничний вік для зайняття посади судді у ФКС: момент, з якого суддя повинен йти на пенсію, наступає до кінця місяця, в якому суддя досягнув шістдесяти восьмирічного віку [3].

Конституція Великого Герцогства Люксембург також закріплює принцип незмінюваності суддів, не виділяючи при цьому окремо аналогічну гарантію для суддів Конституційного суду. Там зазначається про те, що жоден суддя не може бути позбавлений своєї посади або тимчасово відсторонений від неї інакше, як внаслідок прийняття судового рішення. Переміщення кожного з суддів, у тому числі й Конституційного суду, може мати місце тільки шляхом нового призначення за умови надання суддею особистої згоди. Проте, як зазначено у ч. 2 ст. 91 Основного закону Люксембургу, в разі хвороби або негідної поведінки, судді можуть бути відсторонені від посади, відкликані або переміщені у відповідності з умовами, встановленими законом [1].

«Суддя Конституційного суду Республіки Хорватія може бути звільнений з посади до закінчення терміну повноважень за особистим проханням, у разі засудження до тюремного ув'язнення або у випадку стійкої нездатності здійснювати свої повноваження, встановленої самим Конституційним судом», − зазначено у статті 124 Основного закону Республіки Хорватія [5].

У Австрії, наприклад, Конституційний суд правомочний приймати рішення 2/3 голосів про тимчасове призупинення повноважень або про відсторонення свого члена, якщо вважає, що той збезчестив честь члена Конституційного суду або є непрацездатним. Після призначення члена суду його може звільнити тільки сам суд і тільки на підставі, передбаченій законом, напр. − відсутність на сесії з неповажної причини більше 3 разів поспіль [6].

Надзвичайно велику роль відіграє матеріальна, економічна і соціальна незалежність членів Конституційного суду (Ради) як у період перебування в складі органу конституційного контролю, так і після припинення служби в ньому. До прикладу, у п. 2 ст. 195 Конституції Республіки Польща 1997 р. вказано, що «суддям Конституційного трибуналу забезпечуються умови праці і винагородження, яке відповідає достоїнству посади, а також обсягу їх обов'язків» [2].

У Федеративній Республіці Німеччина навіть прийнято спеціальний закон, який регулює соціальне забезпечення і посадові оклади суддів Федерального Конституційного суду.

Ще одним аспектом, який має вагоме значення для забезпечення незалежності органів конституційної юстиції, є процесуальні правила розгляду і вирішення питань, віднесених законодавством до їх компетенції. Цілком зрозумілим є той факт, що конституційному судочинству в процесі розгляду характерна певна відокремленість у порівнянні із судочинством у судах загальної юрисдикції. Істотні розбіжності щодо різновидів справ, що вирішуються конституційними судами, визначають і розбіжності процедур їх розгляду, через що відсутні єдині правила процесу конституційного судочинства, загальні для усіх видів справ. Саме тому з урахуванням всіх особливостей конституційного судочинства необхідно передбачити чітку процедуру та, що найважливіше, строки для розгляду і вирішення питань органами конституційної юстиції. Адже лише при наявності добре продуманих, чітких і зрозумілих правил, адекватних та реальних строків для виконання покладених на такий орган

завдань можна уникнути зловживань, несумлінності та несанкціонованого впливу на хід вирішення питання органом конституційної юстиції інших гілок влади. Ці питання детально регулюються окремими нормативно-правовими актами в державах із європейською моделлю конституційної юстиції, наприклад, у ФРН їм присвячена окрема глава Закону «Про Федеральний Конституційний суд», де для кожної категорії справ передбачена окрема процедура їх розгляду.

Висновки. Залежно від сутності органу конституційної юстиції та його статусу у окремій державі, усвідомлення суспільством його ролі для балансу законодавчої, виконавчої та судової влад встановлюється певний комплекс гарантій та засобів забезпечення його незалежності, завдяки яким даний орган спроможний реально виконувати своє призначення. До таких гарантій слід віднести порядок формування органів конституційного правосуддя, їх внутрішню організацію (структуру), правовий статус органів конституційного правосуддя та правовий статус їх членів, а також процесуальні правила розгляду та вирішення справ, віднесених законодавством конкретної держави до їх компетенції.

Список використаних джерел:

1. Constitutiondu Luxembourg. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=194538.

2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1997. – № 78. – 483 p.

3. Law on Federal Constitutional Court (Gesetzüberdas Bundesver fassungsgericht) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BVerfGG.htm.

4. The Belgian Constitution. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.legislationline.org/documents/id/9045.

5. The Constitution of Republic of Croatia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=2405.

6. John Bridge, Constitutional Guarantees of Independence of Judiciary, vol. 11.3 Electronic journal of comparative law (December 2007), http://www.ejcl.org/113/article113-24.pdf.

7. Алексєєнко І.Г. Європейська модель конституційної юстиції: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І.Г. Алексєєнко; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2001. – 16 с.

8. Бориславська О.М., Різник С.В. Організація державної влади в сучасному світі: конституційно-правова енциклопедія / О.М. Бориславська, С.В. Різник. – видання друге, стереотипне – Львів: ПАІС, 2013. – 456 с.

9. Кириченко В.М. Порівняльне конституційне право: модульний курс [Текст]: навч. посіб. / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 256 с.

10. Окрема думка судді Конституційного Суду України В.Є. Скоромохи стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», направленого Головою Верховної Ради України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 78, 81 та інших Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 5. – 76 с.

11. Цимбалістий Т.О. Становлення і сутність інституту конституційної юстиції / Т.О. Цимбалістий // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 123–129. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/2-2014/cimbalistyj.pdf.